

ירושה בזכות היוצרים

מבוא

מקור חשוב להגנה על זכות היוצרים היא תשובתו של ר' יוסף שאול נתנון.¹ כאן אנו מוצאים לא רק הגנה על הזכות הזאת, אלא גם הכרה בגבולותיה הרחבים.

לדעת רי"ש נתנון, מחבר שהדפיס ספר חדש 'פשיטא שיש לו זכות בזה לעולם'. יתר על כן: זכותו של המחבר למנוע אחרים מלחזור ולהדפיס את ספרו עומדת לו, אף אם לא כתב בספרו איסור על אחרים; וזכותו של המחבר אף אינה מוגבלת למדינתו בלבד.

אשר למקורותיו של המחבר – הוא מביא ראיה מן הדין הנכרי, מן השכל, ומן התקדימים. אשר לדין הנכרי, הוא אומר: 'ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלהם'; והוא מוסיף, כי הגבלת זכותו של המחבר היא 'דבר שהשכל מכחישו; ומעשים בכל יום, שהמדפיס חבור יש לו ולב"כ [=ולבאי כוחו] זכות'.

זכותו של היוצר ביצירת המוריש

דיון בשאלת זכותם של היוצרים ביצירתו של מורישם אנו מוצאים אצל ר' שמעון סופר, אב"ד ערלוי,² נכדו של בעל 'חתם סופר'.

נושא הדיון³ הוא זכותם של יורשי המחבר לעכב בעד אחר מלהדפיס חידושי תורה של מורישם. ורי"ש סופר דן בדבר מצד דיני הירושה ומבחינת דין המלכות.

¹ תקס"ח-תרל"ה. שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן מד; דבריו נאמרו בפסק דין שניתן במחלוקת בדבר הדפסת השולחן ערוך עם 'פתחי תשובה'. טענתו של המדפיס ר' א"י מדפיס מלבוב היתה, שקנה מן המחבר את זכות ההדפסה של החיבור 'פתחי תשובה'.

² תר"י-תש"ד. בנו של היכתב סופר. נולד בפרשבורג ואת עיקר לימודו וחינוכו קיבל אצל אביו. בשנת תרמ"א התקבל כרב בערלוי וישב שם על כס הרבנות כשישים וארבע שנים רצופות. נספה בשואה.

³ התעוררות תשובה, הנספח לשו"ת חתם סופר, חלק ז, מונקאטש תרע"ב, סימן רלב.

לשם בירור השאלה, אם יש **דין ירושה** ביצירה רוחנית, שאין בה ממש, נזקק המחבר להיקש לדין ירושה ביטובת הנאה'. מהי טובת הנאה? 'טובת הנאה' היא, כשאין לאדם זכות בנכס עצמו, אבל יש לו הזכות לקבוע למי יינתן הנכס; כגון, אדם שהפריש תרומה, שאינו רשאי לקחת לעצמו את הפירות שהפריש, ברם יש לו הזכות לקבוע, לאיזה כהן יינתנו הפירות שהפריש.⁴

ועתה, מה דינה של זכות טובת הנאה? כלום ניתן להורישה? דעתו של הרמ"א, בהגהתו על השולחן ערוך,⁵ היא: 'אין היורשים יורשים דברים שאין בהם ממש, או טובת הנאה בעלמא שאינו ממון'. אבל הש"ך⁶ מצמצם את היקפה של פסיקת הרמ"א בזה, וקובע, שאם טובת הנאה היא תחת יד היורשים, הרי היא שלהם, אלא שאם היא בידו של אחר, אין הם יכולים להוציא זכות זו ממנו.

ומכאן להורשה של זכות היוצרים. לדעת הרמ"א, שפסק שאין ירושה ביטובת הנאה, אין גם דין ירושה בזכות היוצרים; ואילו לדעת הש"ך הדבר תלוי בשאלה, בידו של מי הדבר נמצא, אמנם נחלקו חכמים אם לפסוק כדעתו של הש"ך: בעוד שבעל 'חוות דעת' הסכים עם הש"ך, אבל ה"קצות החושן"⁷ הסכים עם ה"שלי"ה [= "שני לוחות הברית"],⁸ 'דאפילו אם הוא עודנו תחת ידו – אין היורשים יורשים אותו'. ברם, ר"ש סופר סבור, כי בנידון שלפניו אין נפקא מינה... כיון דהמה [=היורשים] מוחזקים – יכולים לטעון "קים לי" כהש"ך וכהסכמת ה"חוות דעת". כלומר, היורשים יכולים לטעון כדעת הש"ך ולהחזיק בזכותם.⁹

[כאן היה הדיון בחידושי תורה שנתגבשו בכתב-יד, ועל כך ראינו, כיצד המשיב מסתמך על דין 'טובת הנאה'. ומה בדבר חידושי תורה שטרם נתגבשו בכתב, אלא שמע אותם אדם בעל פה והוא מבקש להדפיסם? בזה אנו מוצאים תשובה, שנכתבה בשנת תרס"א, על ידי ר' ירחמיאל ישעיהו מינצברג, שהיה רבן של קהילות ליקובה וזדונסקא-ווליא שבפולין. הרב מינצברג נשאל¹⁰ על אחד שרוצה להדפיס חידושי תורה ששמע מפי חכם אחד, ונכדו של אותו חכם מעכב בידו בתורת יורש. המשיב מסתמך בתשובתו על אותה פסיקה של הרמ"א שהזכרנו

⁴ עיין פסחים מו ע"ב, ורש"י שם, ד"ה טובת הנאה.

⁵ שו"ע חו"מ, סימן רעו, סעיף ו, בהגהה.

⁶ שו"ע שם, סעיף קטן ד.

⁷ על שו"ע חו"מ, סימן רעו, ס"ק ב.

⁸ שני לוחות הברית, חלק ב, עניין צדקה ומעשר.

⁹ וראה בתשובת 'צמח צדק' שער המילואים, חלק ד, סימן קמב, ובה דיון ארוך בשאלת טיבה של זכות טובת הנאה.

¹⁰ שו"ת דברי ישעיהו, סימן יב.

למעלה,¹¹ ברם לא על 'טובת הנאה' שבפסיקה זו, אלא על 'דבר שאין בו ממש', שפסק הרמ"א שאין בו דין ירושה.¹² ומאחר שלא היו כאן דברים שבכתב, אין להחיל עליהם אפילו דין 'טובת הנאה'.

יסוד אחר שר"ש סופר בונה עליו את זכות היורשים ביצירת מורישם, הוא **דין המלכות**. לדעתו, דברים שהיושר מחייב מצד 'ועשית'¹³ הישר והטוב' – בזה הכלל הוא: 'דינא'¹⁴ דמלכותא דינא'. והוא מסתמך על ההלכה המובאת בשולחן ערוך¹⁵ בעניין השבת אבידה, 'שהמציל מזוטו של ים הרי אלו שלו, אפילו הבעל עמד וצוח, מ"מ [=מכל מקום] טוב וישר להחזיר, ואע"ג דמדינא [=שמן הדין] אינם מחויבים להחזיר אבידות אלו, מ"מ אם גזר המלך או הבית דין, חייב להחזיר מכח "דינא דמלכותא דינא" ו"הפקר בית דין הפקר"; וכאן אין דין המלכות נוגד את דין התורה, אלא 'השכל הישר מורה לנו, שהוא יגע ועסק בתורה עד שהיה מחדש איזה חידוש וטרח בזה, מן הראוי שיהנו בניו ויורשיו מה שיש מזה טובת הנאה להם. וכן המחדש נוח לו שיהנו יורשיו מזה'.

ומאלפת ההוכחה שמביא לדבריו, שהיושר מחייב להכיר בזכותו של היוצר, שהרי הדין הנכרי אף קבע זאת כחוק: 'והראיה שכך הוא היושר הגדול, שבדיניהם נותנים אותו לחק קבוע; א"כ פשיטא, ששייך בזה דינא דמלכותא, ושייך להם "ואין לזרים אתו".¹⁶

כאן המחבר מכיר, שהיושר והשכל הישר מחייבים שתהיה זכות ההדפסה למחבר וליורשיו. ומה כוחו של דבר שהיושר מחייב? כאן המחבר רומז לציווי 'ועשית הישר והטוב', בלא לפרש דבריו. אבל בתשובה אחרת הבהיר את השקפתו יותר. הוא דן¹⁷ בדבר ירושת שררה, שפסק הרמב"ם ש'הבן הגדול קודם לקטן ממנו'¹⁸ – והוא שואל: מהו המקור להעדפת הגדול על פני

¹¹ ראה למעלה, ליד ציון הערה 5.

¹² והשווה שו"ת צפנת פענח, חלק ג דפוס צילום, ירושלים תשל"ט, סימן רמט, בשאלה. ולהלן שם: 'והנה בדבר חידושי תורה, אם יש להמחבר קנין ואם מוריש זה ליורשים, הנה פליגי בזה הראשונים גבי רפואה, דהרמב"ן פסק דשכר חכמתו הוי כמו עצם, ויכול לבקש כמה שירצה'. וכו'.

¹³ דברים ו, יח.

¹⁴ ראה בבא קמא קיג ע"א.

¹⁵ שו"ע חו"מ, סימן רנט, סעיף ז, בהגהה. וראה: מ' ויגודה, חוק לישראל, השבת אבידה, ירושלים תשנ"ב, עמ' 79.

¹⁶ ועיין משנת אברהם, לר' אברהם אהרן פרייס, לספר חסידים, חלק ב, ניו-יארק תש"ך, עמ' עה, בדבר 'המעתיק ספרו של חבירו או המעתיק תקליטים של אחרים'.

¹⁷ התעוררות תשובה, חלק ב, סימן כד. וראה אבן האזל, על הרמב"ם, הלכות נזקי ממון, פרק ח, הלכה ה.

¹⁸ רמב"ם, הלכות מלכים, פרק א, הלכה ז.

הקטן? ועל כך השיב: 'ואולי שהשכל הישר האנושי מחייב שלא לכבד הקטן בפני הגדול, ובפרט במה ששייך לגדול כמוהו, כי הוא נחשב לו לבזיון אם יקדימו להקטן בפניו, והוא נכלל בכלל מצות עשה "ועשית הישר והטוב", וכדאי ברמב"ן על התורה שם,¹⁹ שכל עשיית היושר המוסכמת משכל האדם בכלל מצוה הלזו'.

ואף על פי כן אין הוא מגיע למסקנה בדבר זכותו של המחבר אלא בעקיפין, שכיון שכן – דין המלכות בנידון זה, דין הוא.

הזכות להדפיס כתב-יד בהקפדת המחבר

הרחבתה של זכות המחבר באה בתשובתו²⁰ של ר' יצחק שמלקיש,²¹ אב"ד לבוב, אל ר' שמעון סופר, אב"ד ערלויא, שאת דבריו ראינו למעלה. אמנם לצד ההרחבה ר"י שמלקיש מציב כמה סייגים לזכות המחבר, הנובעים משיקולים של טובת הכלל, כפי שנראה. הוא נשאל בדבר ימי שהניח כתבי חדושי תורה, אם מותר לאחר להעתיק מהם ולהדפיסם שלא ברשות היוורשים אף אם העתיק בחיי המחבר; או יש בו משום גזל?

ר"ש סופר תלה את שאלתו בהלכה בעניין 'טובת הנאה'.²² אולם ר"י שמלקיש הולך בדרך אחרת: הוא מבחין בין גוף הכתבים לבין זכות ההדפסה: 'ולבבי לא כן ידמה: דהרי הכתבים המה ממש של היוורשים, ואם רוצה אחר להעתיקם, ודאי יכולין למחות בידו. על כן אין הספק, רק אם העתיק הכתבים שלא בידיעת היוורשים או בחיי המחבר, אם מותר להדפיסם'. כלומר, שלא כדברי ר"ש סופר, אף לדעת הסוברים שאין ירושת כ'טובת הנאה' יוכלו היוורשים למנוע מלהעתיק את כתב-היד, שהרי הם הבעלים של גוף כתב-היד. אמנם השאלה עולה, כאשר אחרים אינם זקוקים לגוף כתב-היד כדי להדפיס את היצירה, כגון ששמעו בעל פה מפי המחבר או שכבר העתיקו את כתב-היד.

בתחילה היה נראה לר"י שמלקיש, שאין להבחין בין אם שמע דברים בעל פה לבין אם ראה אותם בכתב; וכשם שבאופן הראשון מותר לפרסם דברים – כך פשוט הדבר אצלו – כן גם באופן השני הדבר מותר: 'בהשקפה ראשונה לא אדע הפרש בין אם שמע בעל פה חידושי תורה או ראה בכתב, והגע עצמך, הרי ששמע מאחד חידושי תורה או שלמד אצלו, הכי אין מותר

¹⁹ פירוש הרמב"ן לדברים י, יח.

²⁰ שו"ת בית יצחק, יורה דעה, ב, סימן עה. תשובה זו נושאת את התאריך 'אהיה כטל לישראל [=תרנ"א]'.
²¹ נפטר בשנת תרס"ו.

²² ראה דבריו למעלה, ליד ציון הערה 5 ואילך.

ללמד לאחרים ולפרסם חידושי תורה שלו בשם אומרו, ואפילו לאלפי אלפים תלמידים המקשיבים לקולו!! ולמה אם ראה בכתבים, לא יוכל לפרסם בשם אומרו, למען שמעתתיה יבדרן בעלמא [=יפוצו שמועותיו בעולם].

ברם לאחר מכן הוא קובע, שהכל תלוי בהקפדתו של המחבר. ולפי זה, אף אם שמע דברים בעל פה, הרי אם האומר מקפיד – אסור לשומע לומר את הדברים לאחרים. אלא שבדרך כלל אין האומר מקפיד על כך. מה שאינו כן בדברים שבכתב, שבדרך כלל אדם מקפיד בזה. ובסתם – אם שמע אדם דברים בעל פה מפיו של המחבר, והמחדש לא אסר עליו לומר את הדברים לאחרים – ההנחה היא, שאין המחדש מקפיד על העברת הדברים לאחרים. ברם אם הקפיד המחדש שלא להודיע לאחרים, **אסור** להודיע את החידוש לאחרים.

מאלף לשמוע דבריו של ר"י שמלקיש, מהו יסוד האיסור לפרסם את החידוש. הוא מבסס את הדבר על איסור כללי להעברת דברים שנאמרו, בלא נטילת רשות: 'דכששמע ממנו בעל פה, אם לא אמר לו ב"בל יאמר" הרי לא הקפיד אם יאמר לאחר: ואם אמר לו ב"בל יאמר" – ודאי אסור לומר לאחרים, דהתורה והחידוש דיליה הוא, ויכול לומר "לא רציתי להגיד". אבל בלא אמר שלא יאמר – מותר ללמוד לאחרים, ואדרבא עושה מצוה בזה'. מלשונו אנו שומעים, שיסוד האיסור לפרסם את חידושו של המחבר הוא בדברי הגמרא במסכת יומא²³: 'מנין לאומר דבר שהוא ב"בל יאמר", עד שיאמר לו "לך אמור"? שנאמר: "וידבר ה' אליו מאהל מועד לאמר" (ויקרא א, א). כלומר, אסור לאדם ששמע דבר מחברו לומר את הדבר לאחר, אלא אם כן התיר לו האומר לעשות כן, במפורש או מְפֹלָא. בעל הדבר הוא הבעלים על הדבר: רוצה – מתיר את הפרסום; רוצה – אוסר את הפרסום.

ומכאן ר"י שמלקיש מבחין תחילה בין אם שמע בעל פה או העתיק ברשות המחבר לבין אם העתיק שלא ברשות המחבר; שאם קיבל רשות – יש מקום לומר, שהמחבר מתיר את הפרסום: 'משא"כ כשיש לו כתבים. הנה אם העתיק ברשות המחבר, והמחבר לא אמר לו שמקפיד שלא יראה לאחרים, ודאי מסכים שילמד עם אחרים, וה"ה שמותר להדפיס. אך כשהעתיק שלא בידיעת המחבר או שלא בידיעת היורשים – יש להסתפק. הוא רוצה להביא ראיה, לכאורה, מדברי הש"ך,²⁴ בדבר ההיתר להעתיק מספר שניתן כפיקדון, ולכאורה הוא הדין מְפֹתָבִים של חברו מותר להעתיק ולהדפיס.²⁵ אלא שהוא מבחין בין פסיקתו של הש"ך, לבין הנדון שלפנינו: 'אך יש לחלק; דשם, להעתיק מספרים הנדפסים, ואין לו היזק, והיה זה

²³ יומא ד ע"ב. וראה: נ' רקובר, ההגנה על צנעת הפרט, ירושלים תשס"ו.

²⁴ ש"ך חו"מ, סימן רצב, ס"ק לה.

²⁵ שו"ת בית יצחק, שם, א; וראה שם, אות ג. בדבר יסודה המשפטי של הלכה זו.

נהנה וזה לא חסר, וכופין על מדת סדום; משא"כ להעתיק מִקְּתָבִים שלו או של אביו – ודאי יכול למחות, וגם ההדפסה יכול למחות, דכיון דאביו הניח לו דברי תורה וּמִצְוָה להדפיסם, יכול לומר: אנא בעינא לעשות מצוה; ואם הוא זכות ממון, כש"כ שיכול למחות, שיאמר זה זכות הכתבים ושבח הכתבים, ויורש – יורש שבח נכסים, כדאמרינן...²⁶.

אמנם לאחר מכן ר"י שמלקיש מרחיק לכת, והוא סבור, שאף אם נתן המחבר רשות לאחר להעתיק את כתביו, אין להסיק מכך, שנתן לו רשות אף להדפיס אותם²⁷: 'אף אם הרשה המחבר בחייו להעתיק מקצת מהכתבים, מכל מקום אסור להדפיסם בלי רשות היורשים, דאיכא אומדנא, שהמחבר לא הרשה להעתיק רק לצורך עצמו שילמוד מהם, אבל לא שיפיצם על פני תבל, דמדריך העולם שיורשיו ידפיסו ויוציאו לאור. ואם אחר ידפיס – אזי לא יוכלו יורשיו להדפיס ולהוציא הוצאות אולי ידפיס אחר אח"כ, בטרם שימכרו יורשים הספרים. וגם אולי ידפיס אחר מקצת וישמיט מהכתבים. על כן איכא אומדנא'.

וכן סבור ר"י שמלקיש שאסור להעתיק שלא ברשות מִקְּתָבֵי המחבר ולהדפיסם, מטעם נוסף, והוא, שיש בדבר גם נזק כספי ליורשים: 'וכל שכן אם הספר והכתבים שויים ממון, כמו שטרות שיורשים, וה"ה כתבים, ובודאי אסור לאחר להעתיק הכתבים ולהדפיס שלא ברשות היורשים'.

ובעוד שהרחיב ר"י שמלקיש את זכותו של היוצר מכמה בחינות, הרי מאידך גיסא הוא מגביל את זכותו של המחבר שכבר הדפיס את יצירתו, ש'יכל²⁸ זמן שלא מכר ספריו – ודאי אסור לאחר להדפיס פעם שנית להפסיד להמחבר או ליורשיו'. אבל אם כבר מכר את ספריו: 'בזה – אומר ר"י שמלקיש – יש לעיין; דהרי המחבר הוציא לאור חוות דעתו ומכר ספריו, והרשות ביד כל אדם ללמוד וללמד, ואם כלה ספריו, למה לא יוכל אחר לזכות בני דורו ולהדפיס ולמכור בזול?!'.

וכאן הוא בונה את דבריו על כמה יסודות. ראשית, הוא מזכיר את המובא בתלמוד במסכת בבא בתרא²⁹ לעניין הסגת גבול, שעזרא תיקן להם לישראל שיהו מושיבין סופר בצד סופר, 'ואיך נחתום בעד ספרים?!' – שואל ר"י שמלקיש.

²⁶ שם, אות א.

²⁷ שם, אות ד.

²⁸ שם, אות ד.

²⁹ בבא בתרא כא ע"ב.

ועתה הוא דן בתשובתו של ר"י נתנזון,³⁰ אשר לפיה זכותו של המחבר עומדת לעולם. כאן נזקק ר"י שמלקיש לטעם נוסף להתרת ההדפסה לאחר שנמכרו הספרים, והוא שמחבר שמדפיס את ספרו, בוודאי מתיר לאחרים לחזור ולהדפיס לאחר זמן את הספר: 'וראיתי להגאון מלבוב [ר"י נתנזון], ב"שואל ומשיב" מ"ק [=מהדורא קמא] ח"א, סי' מד, שהאריך בזה, ופשיטא ליה, דאסור להדפיס אף בלי הסכמה וח"ר [=וחרם?], אף שמכר ספריו, ומה שלוקחין הסכמה וגוזרין שלא ידפיסו עד משך שנים הוא להתיר להדפיס אחר כלות הזמן, אבל בלי הסכמה וגזירה אסור להדפיס ויש לו זכות עולמית. ואחר מחכת"ה אינני רואה ראייה לזה, דאף שהתורה דיליה, מכל מקום כיון שנתן ללמוד או מכר ספריו, ודאי בעין יפה נתן, כדאמרינן בנדרים³¹: "משה רבינו נהג בה טובת עין ונתנה לישראל", ועליו הכתוב אומר³²: "טוב עין הוא יבורך".

ואשר לראייתו של ר"י נתנזון מאיסור השימוש בפטנט של אחר בלא רשותו, אומר ר"י שמלקיש, שאין לדמות תורה לזה: 'ומה שכתב, דאם מחדשים איזה מלאכה, אינו רשאי אחר לעשות כמתכנתו בלי רשותו, ולא תהא תורה שלנו כשיחה בטלה שלהם?! דזה אינו, דהתורה נאמר³³: "מה אני בחנם אף אתם בחנם", ואין התורה קרדום לחפור בה. וגם בכלי מלאכות אם אין לו רשיון מהמלכות שייך לו הזכות לעולם, לא אדע איסור שאחר לא יעשה כמתכונתו'. ובהמשך דבריו הוא מוסיף ומברר את גדרי האיסור ליטול שכר ומשמעותו, ואומר: 'ואף דפרושי דברי סופרים מותר ליטול שכר, כמבואר ברמ"א [יו"ד] סי' רמו, ג"כ רק שכר בטלה, אבל שיקח עבור זכותו, בלי טורח, מי התיר? ואף אם נאמר שמותר, אבל לאסור להדפיס עד שישלם עבור זכות, מי הוא האוסר, והתורה נמשלה למים³⁴ לשאוב בלי תשלומין'.

והוא אף דוחה את ראייתו של ר"י נתנזון 'מצל"ח ד' זאלקווא שנדפס שם,³⁵ שלקחו רשיון מבן הגאון המחבר, ליתורא דמילתא עשו כן, והרי כל ספרי הגאון מליסא נדפסו הרבה פעמים ונמכרים בזול, ולא נדפס רשיון מזרעו, ואלו הי' מהצורך ליקח רשיון, היה נמכרים ביוקר'.

³⁰ שו"ת שואל ומשיב, מהדורא קמא, חלק א, סימן מד.

³¹ נדרים לח ע"א.

³² משלי כב, ט.

³³ ראה נדרים לו ע"א.

³⁴ ראה תענית ז ע"א.

³⁵ ראה 'ציון לנפש חיה' על מסכת ברכות (זאלקווא תקפ"ה): 'נדפס כעת פעם שני ע"פ הסכמת כבוד האחים הרבנים הגדולים המפורסמים מו' שמואל ומו' ישראל בני הגאון המחבר ז"ל, אשר הרשו מדעתם ורצונם הטוב למלא את יד כבוד הרבני מוהר"ר שלמה רובינשטיין נ"י להדפיס מחדש שלשת ספרי הצל"ח הנ"ל'.

אמנם למעשה אף לדעתו של ר"י שמלקיש נכנס כאן גורם נוסף, והוא 'דינא דמלכותא', ואם כי מצד הדין ר"י שמלקיש מסופק, אם יש צורך בנטילת רשות ממחבר על הדפסת ספר שכבר נדפס ונמכר,³⁶ הרי מקום שדין המלכות קובע, שאין לחזור ולהדפיס ספר בלא נטילת רשות מהמחבר, דעתו של ר"י שמלקיש, שמכמה טעמים יש תוקף לדין המלכות, בנקודה זו, מבחינת דין תורה, ש'דינא דמלכותא דינא'.

ומתוך נימוקיו של ר"י שמלקיש להכרה בדין המלכות בענייננו אנו שומעים על כמה גדרים בתחולת הכלל 'דינא דמלכותא דינא'³⁷: 'וכת"ה שאל, אם נאמר בכגון דא "דינא דמלכותא דינא" הואיל שסותר לד"ת, הנה בה' אבדה, סי' רנט, מבואר, דמציל מזוטו של ים צריך להחזיר מצד "דינא דמלכותא",³⁸ ובסי' שנו מבואר, דצריך להחזיר מכח "דינא דמלכותא" דהכי נהיגי, וכ' הש"ך דמצד המנהג חייב להחזיר, ולפ"ז י"ל ה"ה בזה שכבר נהגו שלא להדפיס מיראת המלכות – חייב להחזיק בדינא דמלכותא; בשגם שי"ל דדוקא מה שהוא נגד ד"ת להפסיד ממון על ידו – הד"ת בתוקף, אבל בדבר שדינא דמלכותא הוא להפסיד מניעת הרווח, דמלא מיקרי היזק, ההכרח מצד ד"ת לקיים דינא דמלכותא, מה"ט [=מהאי טעמא] דאבדה צריך להחזיר. וכש"כ בדין זה שכבר כתבתי, שהגאון מלבוב כתב שכך הוא עפ"י ד"ת; על כן צריך להחזיק בדינא דמלכותא. וע' חת"ס חח"מ סי' מד, מבואר ג"כ, דכל שהיא תקנה לטובת בעלי אומנים מחויבים להחזיק בדינא דמלכותא, וכש"כ הכא, שהוא תקנה לטובת המחברים'.

[על עיקרי הדברים חוזר ר"י שמלקיש בתשובה שהשיב לר' פייבל שרעייר, אב"ד בראדשין.³⁹ ובהמשך דבריו שם, הוא כותב: 'ומעתה בנידון דידיה, שהוא במדינה אחרת, לפי הסברא ל"ש [=לא שייך] "דינא דמלכותא דינא", אך אולי יש שם ג"כ "דינא דמלכותא" בזה, וכעת נעשה בין המלכים ליטערארישער שוטצפעראיין [=הסכם להגנת זכות יוצרים], שבאם יחבר אחד דברי חכמה אין להשני להשיג גבולו, ומי יודע אם הפעראיין נתפשט גם שמה, ואם ספרים שלו בכלל זה. והנה אם יש איסור נדפס, כבר כתבו הפוסקים, דממדינה למדינה אין מועיל הסכמה, ולא אסור להביא ממדינה למדינה. אמנם לפי הנשמע מותר להביא מרוסיה לכאן, על כן י"ל

³⁶ תחילה הוא אומר: 'על כן צ"ע בהוראתו [של ר"י נתנוון] בזה' (שם, סוף אות ד); ואילו לאחר מכן הוא אומר (שם, סוף אות ה): 'מ"מ להלכה, לולי דינא דמלכותא לא היה צריך ליטול רשות מספר הנדפס כבר. ובתשובה אחרת (ראה להלן, הערה 39): 'אולי יש בזה זכות ע"פ דין תורה ואולי מצד המנהג יש זכות להמחבר'.

³⁷ שם, אות ה.

³⁸ ראה למעלה, הערה 15.

³⁹ שו"ת בית יצחק, חו"מ, סימן פ.

דשייך האיסור להדפיס או למכור; ועל ספריו לא ראיתי הסכמה, מ"מ אין אני מחליט שום דבר, כי אולי יש בזה זכות עפ"י ד"ת, ואולי מצד המנהג יש זכות להמחבר'.

ולהלן דן ר"י שמלקיש בשאלה, מי נקרא ה'תובע' בדבר זה לעניין ההלכה, שהתובע הולך אחר הנתבע, כלומר, שמקום ההתדיינות המשפטית הוא במקומו של הנתבע. לאחר שהוא מביא כמה מקורות בנידון, הוא מביע דעתו, שיבלי חרם והסכמה לדעתי ל"ה [=לא הוי] המדפיס תובע. וגם אנו נוהגין בענייני שדוכים, דמי שתובע מהב"ד היתר או איסור, הוא התובע. ובני"ד הנגידה מלכוב תובעת האיסור, על כן לדעתי צריכה לילך אחר הנתבע'.

לאחרונה, דן ר' יצחק יעקב ווייס, אב"ד של העדה החרדית בירושלים.⁴⁰ בדבריו של ר"י שמלקיש, בפסק דינו בדבר זכות יורשי המהדיר של ספר הראב"ן,⁴¹ ומסקנתו היא שאף ששיטתו של ר"י שמלקיש היא שאין למחבר זכות לאסור, אבל כמה גדולי הפוסקים ס"ל דיכול לאסור, ונתקבל דעתם להלכה למעשה.⁴²

'בעלותו' של היוצר ביצירתו

ראיות נוספות לכך שחידושיו של אדם הם שלו, והוא רשאי לעשות בהם כקניינו, מביא הנצי"ב מוולוז'ין.⁴³ הנצי"ב מסתמך⁴⁴ על מאמריו של רבא המובאים בתלמוד. במסכת עבודה זרה⁴⁵

⁴⁰ נולד בדולינה בשנת תרס"ה, והרביץ תורה במונקאטש. משנת תרפ"ט שימש דיין בגרוסווארדיין, משנת תש"ח ראב"ד במנטשסטור, ומשנת תש"ל ראב"ד העדה החרדית בירושלים. נפטר בשנת תשמ"ט.

⁴¹ שו"ת מנחת יצחק, חלק ט, סימן קנג.

⁴² על מסקנתו זו של ר"י ווייס, מצריך עיון ר' משה זאב זורגר, בשו"ת וְיָשָׁב משה, חלק א, סימן ב. עמי ט בהערה: 'ובמנחת יצחק (ח"ט סי' קנג) כתב, שכבר הסכימו דלא כהבית יצחק חיו"ד, ואדם יכול לאסור דבר שלו, וציין להסכמות אלו [=ההסכמות שניתנו לר' פייבל שריער, אב"ד בראדשין], ולא הזכיר שבאותו נידון דן בבית יצחק, וגם לא עיין בהסכמות, שרובם לא כתבו על גוף דבריו, וגם מה שכתב מתשובת החתם סופר, הנה החתם סופר לא סבירא ליה שיוכל לאסור עולמית, ומה שכתב מההפלאה שאסר בעצמו לא זכר מה שכתב מהן הדברי חיים והצמח צדק ועוד, שחולקים עליו מדינא, וההפלאה שאני, שהיה גדול הדור במדינתו, משא"כ באחר. לכן מה שהורה שם בהדפסת הראב"ן לעני"ד צריך עיון גדול'.

⁴³ ר' נפתלי צבי יהודה ברלין: ראש ישיבת וולוז'ין, תקע"ז-תרנ"ג. מחיבוריו: 'העמק שאלה' על השאלות, 'העמק דברי' על התורה, ושו"ת 'משיב דבר'.

⁴⁴ שו"ת משיב דבר, חלק א, סימן כד.

⁴⁵ עבודה זרה יט ע"א.

אומר רבא, שהתורה נקראת על שמו של הלומד בה: 'ואמר רבא: בתחילה נקראת [התורה] על שמו של הקב"ה, ולבסוף נקראת על שמו [של אותו תלמיד שטרח בה – ראה רש"י], שנאמר: "ובתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה" (תהלים א, ב). ומכאן – שיכול הלומד לעשות בתורתו כרצונו⁴⁶: 'היה נראה שיכול האדם לעשות בהוראותיו כאדם העושה בתוך שלו, וכדאיתא בעבודה זרה יט ע"א, שלבסוף נקראת על שמו, שנאמר: "ובתורתו יהגה" וכו'... ואם כן יכול להוריש וליתן זכות חידושיו למי שירצה...!.

וכן ראייה ממאמרו של רבא במסכת עירובין⁴⁷, על הפסוק: 'וממתנה נחליאל, ומנחליאל במות (במדבר כא, יט)', ש'כיון שניתנה לו [התורה] במתנה – נחלו אל'. ומסביר הנצי"ב: 'פירוש: מתחילה ניתנה לו התורה ב"מתנה" – שלא ישכח מה שלמד הפסק, כדאיתא במסכת ר"ה (יב ע"ב): מה נחלה אין לה הפסק, וא"כ יכול להוריש, וליתן זכות חידושיו למי שירצה...!⁴⁸

אחד הרבנים בזמננו – ר' שמואל דוד הכהן מונק - נשאל⁴⁹ 'בענין הדפסת ספר שנדפס לפני שנים רבות, ואין יורשי המחבר ידועים'. ועל כך השיב, שאין לחוש מלהדפיס שנית את הספר בלא הסכמת היורשים.

אגב דיונו הוא מביע דעה קיצונית בדבר שלילת זכות המחבר על יצירותיו. לאחר שהראה, שאין מקום לחשש הסגת גבול, הוא ממשיך: 'ושמא תחוש שיטעון שירש זכות ההדפסה, וא"כ יחשוב את המדפיס היום כמו גוזל... זו היא לענ"ד טעות גמורה, שנולדה בעוה"ר [=בעוונותינו הרבים] מחמת שהורגלו בנימוסי או"ה, כי לענ"ד היא מילתא דפשיטא טפי מביעתא בכותחא שבד"ת אין שום זכות בעלות על דברי תורה, וכ"ש שאין כאן חפצים שאפשר להוריש בזכות ההדפסה'.

המחבר תומך יתדותיו בכך, שיש ללמוד מן ההסכמות שהחרימו מסיגי גבול, 'ומה להם להחרים, אם יש בו משום גזל – יתבענו לדין'. אמנם יש להבדיל בין זכותו של המחבר עצמו ויורשיו, לבין זכות המדפיס. ועל כך הוא מוסיף בהמשך דבריו: 'שמא תאמר, שא"ה [=שאני התם] שהם לא ירשו, אבל הרבה חרמות נעשו לזמן מוגבל, אפילו בספרים שהמחבר עצמו הדפיסם, מפני שאין לו שום זכות בעלות'. ברם, אין הוכחתו הוכחה, לדברי בעל השואל

⁴⁶ והשווה דבריו של ר' ח"ל מבראדי, המובאים להלן, ליד ציון הערה 56.

⁴⁷ עירובין נד ע"א.

⁴⁸ ודבריו להלן, שם, אינם באים אלא להוכיח, כי למרות זכותו **לתת** את חידושיו למי שירצה, אין לו הזכות **לאבד** את חידושיו, וראה: שטר-מכירת כתב-יד של פירוש 'פני משה', על ירושלמי סדר זרעים, ושל פירוש מבבל ספר 'חרדים', שנדפס בש"ס זיטאמיר תרכ"ו, בראש סדר זרעים.

⁴⁹ ראה: פאת שדך, ירושלים תשל"ה, סימן קנח.

ומשיב', משום שאפשר שהמחבר עצמו ביקש הסכמה לזמן מוגבל, כיוון שהיה מעוניין, שלאחר כלות הזמן לא תהיה מניעה מצדו מלהדפיס. אמנם בתוספת לתשובתו הוא אומר על דברי הישואל ומשיב', כי 'לא משמע הכי מפשט כל ההסכמות הנדפסות בספרים, גם בוויכוח בין מו"ה מרדכי בנעט להח"ס [=לה"חתם סופר"] לא משמע כן...'. כיוון שהם תלו את דבריהם בשאלת הסגת גבול, ולא בבעלות המחבר על ספרו.

כמו כן נראה שאין ראייתו הבאה משכנעת: 'הגע עצמך, אילו היה דין ירושה במחברי ספרים, א"כ היה אסור להדפיס אפילו ספרי הראשונים עד שימצאו את נכדיהם, ואם אינם ידועים הוא כגוזל את הרבים, שדינו קשה'. אם אמנם היו הראשונים מקפידים, אפשר שהיה אסור להדפיס, אבל ההנחה היא שהם הסכימו להדפסה, ולכן אין איסור בדבר.

אמנם בסוף תשובתו הוא אומר, ש'אם המחבר רוצה, יש בו כח לאסור ספרו להסתכלות **מדין קונם**,⁵⁰ ואפשר שיעשה תנאי, שאינו נותן רשות להסתכל אלא למי שלא יחזור וידפיס, או שיעשה תנאי שבממון, שמוכר ספריו בתנאי שלא ידפיסם, אבל לא ראינו מי עשה כן'. והוא חוזר לרעיון הקונם גם בתשובתו השנייה: 'וכבר כתבתי, שיש עצה לאסור **בקונם**, ומה שנדפס בקצת ספרים בדורות האחרונים "אדם אוסר את שלו" משמע קצת הכי, אבל לא הטילו בו **תנאי** כמו שכתבתי. גם אפשר, שאין כוונתם לקונם, אלא למליצה בעלמא, כסבורים שכח בידם לאסור מדין גזל'.

את דבריו אלה כתב המחבר בלי שראה את תשובתו של רי"ש נתנזון, ולאחר שבאה לידו תשובה זו, נזקק המחבר לסתירת ראיותיו של רי"ש נתנזון, אם כי הוא מעיר כי 'לא ניחא לי כלל לחלוק על הגאון בעל שו"מ... ולכן כל דברינו בזה הם להלכה ולא למעשה'.

אשר ל'ממציא', אין לדעתו, זכות לממציא לעכב אחרים, אלא בגבולות ההלכה של הסגת גבול. ועוד, שאף לפי החוק הנכרי, שעליו הסתמך רי"ש נתנזון, אין זכות לממציא אלא אם נרשמה ההמצאה במשרד הפטנטים, ואילו במחברים 'פקע זכות הממציא כמה עשרות שנים אחרי מיתתו, ונעשה הפקר לכל'.

אשר לסברתו של רי"ש נתנזון, שלא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטילה שלהם, סבור המחבר, כי אין מקום להשוואה, בשל ההלכה האומרת 'מה אני בחינם אף אתם בחינם', ואין

⁵⁰ ולהלן, בתשובתו השנייה, הוא מדגיש, שבהטלת איסור קונם צריך לאסור את הספר, ולא את ההסתכלות: 'ואם עושה קונם על תנאי, צריך שיאמר "ספרי אסור להסתכלותו", ואם אומר "אסור להסתכל" – אין כאן איסור דאורייתא, אלא "בל יחל" דרבנן'.

להתיר אלא בגדרי שכר בטלה 'למחבר בעצמו, ולא לאחרים'. ועוד: כיוון ש'מה אני בחינם' וכו' הוא דבר איסור, אין לומר בזה 'דינא דמלכותא דינא'.

זכות הבכור ל'פי שניים' בכתב-יד

שאלת זכות היורשים בכתב-יד של מורישם העסיקה את החכמים גם בדבר זכותו של הבכור לקבל פי שניים בנחלה. ואגב דיון זה אנו שומעים גם על העמדה העקרונית בדבר זכותו של המחבר עצמו ביצירתו.

דינו של הבכור הוא שהוא נוטל פי שניים רק בממון ה'מוחזק', אבל לא בממון ה'ראוי' לבוא,⁵¹ והשאלה הייתה, אם הזכות של היורשים בכתבים, היא בגדר 'מוחזק' או בגדר 'ראוי'?

ר' יצחק אהרן הלוי איטינגא⁵² נשאל⁵³ בדבר רב גדול אחד, שהניח כתב-יד על התורה וציווה לבניו להביאו לבית הדפוס, ועלתה שאלת חלקו של הבן הבכור בירושת כתב-היד וברוחים שיבואו מן ההדפסה. המשיב פוסק, כי הרווחים אינם בגדר 'מוחזק אלא בגדר 'ראוי',⁵⁴ ומשום כך אין לבכור פי שניים ברווחים אלה.

שאלה דומה באה בפני ר' חיים יהודה ליב סוסניצר מבראדי.⁵⁵ השואל 'האריך הרבה, דהזכות שיש לו לפרסם דבריו ברבים יכול להורישו לבניו, והבכור נוטל פי שניים'. ועל כך משיב לו הרב, כי 'אם כנים דבריו בהקדמתו זאת [שהמוריש יכול להוריש את הזכות לפרסם את דבריו] – הדין עמו [שזכותו פי שניים]'.⁵⁶

ברם המשיב חולק על עצם ההנחה: 'אלא שבעיני הקדמה זו אינה צודקת כלל'. לדעתו, דברי רבא במסכת קידושין ש'תורה – דיליה היא [=שלו היא]', 'היינו רק לענין שהרשות בידו למחול על כבוד תורתו,⁵⁶ אבל ברור, שאין בידו למוכרו ולתתו לאחר, וכמפורש בסוטה (כא ע"א), דכתיב "אם יתן איש את כל הון ביתו וכו', ועיקר הדבר איננו דררא דמונא כלל, כדאמרינן

⁵¹ ראה: שו"ע חו"מ, סימן רעח, סעיף ג.

⁵² בנו של ר' מרדכי זאב איטינגא. תקפ"ז-תרנ"א. כיהן כאב"ד פשמישל ובסוף ימיו אב"ד לבוב. תשובותיו נדפסו בסוף ספרו של אביו 'מאמר מרדכי' ובספרו 'שו"ת מהרי"א הלוי'.

⁵³ שו"ת מהרי"א הלוי, חלק ב, סימן קיב. התשובה משנת תרל"ז.

⁵⁴ 'דמה שהי' שוה הכתב-יד למכור בעת פטירת אביהם זה מיקרי "מוחזק", אבל מה שהשביח ועלה ריוח מחמת ההדפסה, זה מיקרי "ראוי"'.⁵⁵

⁵⁵ שערי דעה, מהדורת קמא, לעמבערג תרל"ח, סימן קמח.

⁵⁶ השווה דבריו של הנצי"ב, למעלה, ליד ציון הערה 46.

בנדרים (לו ע"א) מ"מה אני בחנם כו', ואיך יהיה זה בכלל "אשר ימצא לו", האמור לענין בכור, דממעטינן מינה מוקדשין, דלאו דידיה, וכדומה כל דבר שאין בידו למוכרו".⁵⁷

ר' יצחק שמלקיש, דן אף הוא בנקודה זו, והוא מצמצם את משמעות דבריו של בעל ישערי דעה' הנ"ל. הוא מבחין בין שהתביעה היא לרווחים שבאו מהדפסת כתב-היד לפני חלוקת העיזבון בין היורשים, לבין שהתביעה היא לחלקו של הבכור בגוף כתב-היד⁵⁸: 'והנה בדין אם בכור נוטל פי שנים מריוח ספרים הנדפסים אחר מות אביהם, שנתווכחו בקי [=בקהילת] זידטשוב אחר מות הרב הצדיק מהר"א, ואביו צוה לפני מותו לדפוס הספרים. הנה אם ידפסו הספרים קודם חלוקה, והבכור תובע שני חלקים בפדיון הספרים וברינח – אין נותנים, דהוה שבחא דאתי מעלמא, ואין לו בשבח פי שנים. אך אם הבכור תובע קודם ההדפסה חלק בכתבים – יראה דאין חילוק בין חיבורים שלו לשאר כתבי הקודש, דמבואר בב"ב י"ב, דאם הם ב' כרכים חולקים... ולמה אינו נוטל ב' חלקים, כיון שהכתבים ראויים ללמוד, ואינו דומה לשטרות דאינו נוטל פי שנים... דשטרות אין גופן ממון, דאין עומדין רק לראיה, משא"כ כתבי הקודש ראויין ללמוד והוה כשאר ספרים הכתובים בלה"ק [=בלשון הקודש], שבודאי נוטל פי שנים...; וע' בס' שערי דעה סי' קמה ו-קמח, וכפי הנראה, דעתו דאין לו בכתבי קודש רק טובת הנאה, ואין לו פי שנים. אולי היה השאלה איך הדין **לאחר ההדפסה**, אם יש לו פי שנים בריוח, אבל אם הבכור טוען לחלוק **בכתבים**, ישתנה הדין'.

זכותו של יורש, כשיש יורשים רבים

שאלה מעניינת עלתה עם הדפסתו של ספר צל"ח של ר' יחזקאל לנדא (בעל 'נודע ביהודה'). חלקים אחדים מספר זה כבר נדפסו על ידי המחבר עצמו ובנו. לאחר זמן ביקש אחד מצאצאיו להדפיס חלקים מספר זה על מסכתות נוספות, שטרם נדפסו; ברם, חשש מפני טענת זכות מצד נכדיו הרבים של המחבר. על כך אנו שומעים בהסכמות שניתנו בשנת תרל"ח, מאת ר'

⁵⁷ ולהלן: 'וה"נ גדולה מזו, בנזיר (דף ל) לענין הבן מגלח על נזירות אביו, דקמבע"ל [=דקא מיבעי ליה] להשי"ס אפי' אי ירושה גמירי לה, מ"מ אם הבכור נוטל בזה פי שנים, עיין שם, וק"ו לענין תורה דלא גמירי ירושה כלל, וכמ"ש הרשד"ם בתשו', ורמזו המג"א סימן קנג, וכ"ז פשוט לפענ"ד'.

וכן ראה שם בסוף סימן קמה: 'ולדינא גם דעתי הקלושה נוטה, דאין הבכור נוטל פ"ש [=פי שניים] בכה"ג. ובספר משפטי שמואל, סימן לד (עמ' קעב) לא דק, שכתב: 'וכן דעת הגהמ"ח [=הגאון המחבר] שו"ת ישערי דעה... ובסימן קמח שם מוסיף, דדין הכתב-יד כדין שטרות, שהבכור נוטל בהם פי שניים, ע"ש. הרי דפשיטא ליה להגהמ"ח זצ"ל, דשייך בזה דין ירושה'.

⁵⁸ שו"ת בית יצחק, יורה דעה, חלק ב, סימן עה, אות ו.

יוסף דוב בער סולובייצ'יק⁵⁹ ור' יצחק אלחנן ספקטור, אב"ד קובנה, שנדפסו במהדורת צל"ח תרס"ב. ועיון בנוסח הסכמותיהם עשוי להצביע על שוני בגישתם של שני המסכימים.

בהסכמתו של ר' יוסף דוב בער נאמר באופן סתמי: 'ואשר מפקפק כבודו אולי אחרי הדפיסו ויגמור מלאכתו יבא אחד מנכדי הגאון זצ"ל ויתבע מכבודו חלק בעסקו, לדעתי אין לו להפחד מזה ע"פ ד"ת, ולא מצאתי שום מקום לתביעה כזו. יאמץ ויחזק בעסק מצוה למען יהנו רבים מאור תורתו של זקינו הגאון ז"ל'. מדבריו ניתן לשמוע, לכאורה, כי אין זכות ליורשים בכתב-יד של מורישים.

ברם, ר' יצחק אלחנן ספקטור מרחיב יותר את דבריו: 'אכן כאשר כבוד נכדו היקר הרב הג' הנ"ל שם נפשו ומאודו לזכות ולזכות את הרבים **בהעתקות הכתבים הישנים הללו ולסדרן כראוי**, ע"כ מן הראוי והנכון לכל חכמי לב, החפצים בתורת ה', להחזיק לו רוב טובה, לאשרו ולתומכו למען תחזקנה ידיו לעשות תושי' להוציאם לאורה על פני תבל, וה' יהיה בעזרו ע"ד אלו החבורים וכן על ימים הבאים להביא לבית הדפוס יתר החידושים והכתבים של א"י הגאון נ"ע המונחים ת"י ולזכות להרבים המשתוקקים באהבה ובחיבה יתירה לזה. וחלילה וחלילה להשיג גבולו לבל יקרב שום איש לשלוח ידו במלאכת רעהו, כי משמיא קא זכו ליי ברוב יגיעות והוצאות רבות, שהוציא לסדר כתבי קודש הללו על מכונו...'. כלומר, כאן ר' יצחק אלחנן מדגיש את תרומתו של המו"ל בסידור הכתבים. ברם, כיוון שלא נזכר בפירוש בהסכמתו, כי זכותו של המהדיר היא אף כנגד קרוביו, צאצאיו האחרים של המחבר, חזר המו"ל וביקש שנית הסכמות, שיבהירו במיוחד את זכותו כלפי שאר היורשים. וכך חוזר ר' יצחק אלחנן בהסכמתו השנייה ומבהיר שנית את עמדתו:

ע"ד ספרי צל"ח... שחושש כת"ר, אולי יהיה ערעור ע"ז מן נכדי הגאון הנ"ל, וכ"ז שלא יהי לו בכתובים מפורש ממני ע"ז לא יתחיל לעסוק בהדפסה, הנני להשיבו, כי הלא כבר כתבתי בקצרה בהסכמתי, אשר אין רשאי שום איש להשיג גבולו, **ונכלל בזה הן קרוב והן רחוק**.

וכעת הנני לבאר ביתר ביאור, כי אף נכדי הגאון מרן המחבר נ"ע אינם רשאים להשיג גבולו כלל בהדפסת ספרים הקדושים הללו, כי כבר **זכה כת"ר בהם במה שטרח והגיה כתבי קודש הללו**, והם של כת"ר כהיום ע"פ החזקה, מה שת"י הוא שלו שהי' להנותן וכן להמקבל, דטוענין להמקבל מתנה, ומה גם מן רוב התלאה שהי' לו להעתיק כתבי הישנים ולסדרן בסידור נכון, שיהיו ראויים לדפוס ורוב הוצאות שהוציא ע"ז בידו לכל. ואנכי הרואה, כי מן

⁵⁹ תק"ף-תרנ"ב. נינו של ר' חיים מוולוז'ין. למד בישיבת וולוז'ין ואף שימש בה ר"מ. אחר כך היה אב"ד בסולצק ובבריסק. מחשובי הרבנים ברוסיה. חיבוריו בית הלוי שאלות ותשובות, דרשות וחידושים בש"ס. ראה ספרו של הרב חיים קרלינסקי, 'הראשון לשושלת בריסק', ירושלים תשמ"ה.

שמיא קא זכו לכת"ר להיות המזכה את הרבים, המשתוקקים לראותן באהבה ולקבלן ברוב שמחה, וכן בודאי אף קרוביו יחזיקו רוב תודות בגודל ת"ח לכת"ר על מה שראה להשתדל ולהוציא לאורה מחשבת א"ז הגאון מרן המחבר ולהוציאם ע"פ תבל ולפנות הרבים. כי אם לא הי' כת"ר רואה להשתדל כן, היו הכתבי קודש הללו ח"ו לברות למלתעות הזמן, ועמל הגאון נ"ע היה ח"ו לריק. אך ה' ראה יגיעו והיה בעזרת כת"ר להוציא החיבורים היקרים לאור עולם, וע"כ יישר כחו וחילו לאורייתא, ואין רשאי שום איש, אף קרוב, להשיג גבולו כלל, וכפי תוקף הסכמתו, אשר נתתי כבר ע"ז...!

כלומר, הטרחה במלאכת ההדהרה של החיבור, היא שזיכתה למהדיר את זכותו, אף כנגד יורשי המחבר,⁶⁰ ולכן אין לקבל את טענתו של ר' שמואל דוד מונק, שמסתמך על דברי המסכימים לספר הצל"ח, להוכחת עמדתו, שאין זכות ליוצר ביצירתו.⁶¹

⁶⁰ דברים קרובים לאלה, כותב אף חותנו של המו"ל, מוהר"י [יהושע] העשיל [אשכנזי], אב"ד לובלין. מאידך גיסא, מלשון הסכמתו הסתמית של ר' חיים אלעזר וואקס, אב"ד קאליש, קשה לעמוד על יסוד דבריו במה שכותב: 'וע"ז אם לא יהי' טענה לשאר היורשים, לפי דעתי אין שום חשש בזה' כו'. כן מציין המו"ל, שיש בידו הסכמות נוספות.

⁶¹ ראה 'פאת שדך', סימן קנח; וראה למעלה, ליד ציון הערה 49.